

148879

90

**G R Ó F
K L E B E L S B E R G
K U N Ó**

Jankovics Marcell emlékbeszéde
a Klebelsberg emlékbizottság ülésén
1943 október 13-án

Kiadja
a Magyar Kultúráli Egyesületek
Országos Szövetsége
Budapest, 1943.

OSZK

OSZK

**GRÓF
KLEBELSBERG
KUNÓ**

**Jankovics Marcell emlékbeszéde
a Klebelsberg emlékbizottság ülésén
1943 október 13-án**

**Kiadja
a Magyar Kultúrális Egyesületek
Országos Szövetsége
Budapest, 1943.**

KUNO
KLEBELSBERG
GRÖF

Közvetítői és kiadóirodái
a Budapesti Könyvtárak és Könyvtárak
Közvetítői és Kiadóirodái

KÖZVETÍTŐ

148879

ORSZ. SZECHENYI-KÖNYVTÁR
Növedéskönyvtár
1944. év. 1423. sz.

Hozzá méltó emlékbeszédet emberi ajk
Ő róla nem mondhat . . .

Emlékbeszédet — szépet, magasztosat
csak tettei mondhatnak, melyek testet
öltve, alkotássá kövülve vagy életté
forrva körülöttünk élnek. Ezek közvetlen,
hatalmas művészi emlékbeszédek, mert
hiszen ő maga, az ő hazajáró lelke szólal
meg ezekben, így például az általa terem-
tett ezer és ezer falusi és tanyai iskola ta-
nítóiban, mikor ezek a magyar föld zsenge
fiaihoz szólanak: legyetek ne csak oko-
sak, hanem tanultak is. Forgassátok becsü-
lettel ne csak a kardot, hanem a könyv
lapjait is, mert a lapokon van megírva a
magyar sors. Ő szólal meg egyetemeink
tanáraiban, mikor ezek régi pergamentek-
ről olvasnak legyőzött szenvedésről és
visszavívott magyar igazságról. Vagy na-
gyító üvegen keresztül kutatják a magyar
élet tiszta vitaminjait. Ő szólal hozzánk a
freskókról, Mátyás király udvarából, mint

a modern renaissance, az újjászületés harsónása. Ő szólal meg a mult század reformkorszakának költői közül, mikor kedves poétáját, kinek — mint mondta — „kezébe kapaszkodik“, — Vörösmartyt idézi: lesz még egyszer ünnep e világon . . .

Az az emlékbeszéd, melyet tettei mondanak el róla, az egyedüli méltó hozzá, aki az elbukott magyarságnak már akkor ragyogó napfölkeltét mutatott, mikor még teljesteli volt az éjtszaka. Aki maradi csipkedések, sóhajtozó kishitűség, gáncsos tudatlanság és rövidlátó szűkmarkúság közepett meg tudta tanítani nemzetét, hogy csak szeretnünk kell, amit akarunk, — és akarnunk azt, amit szeretünk. Csak így mehetünk előre, mert csak szeretet és akarat együtt válthatják ki a megvalósítások energiáit.

Klebelsberg a magyar közélet legváltakozóbb állomásain szolgálta hazáját. Járt — hogy úgy mondjam — tanulmányúton a miniszterelnökségen. Belepillantott mint közigazgatási bíró a magyar közigazgatás fájó igazságaiba és még fájdalmasabb igazságtalanságaiba. Életének kora végén beérkezett *küldetéses* munkakörébe, a közoktatásügyi minisztériumba.

Mikor meghalt, a német lapok nekrológjai magyar külügyminiszterként búcsúztatták, ami egyrészt tragikus, mert azt igazolja, hogy bizony külföldön kevésbé ismerték külügyminisztereinket. Másrészt viszont oly tévedés, melynek fénye is van és e fény a magyarságra esik, mert igazolja, hogy a magyar kultúra nagy építőmestere a magyar miniszterek közül a legismertebb volt Európában.

De helyesbítenünk kell az ő címét és rangját. Legdicsőségesebb pozíciója mégis az, melyet egyik írásában önmaga jelölt meg: „én a gyermekek minisztere vagyok“. Erre a meghatározásra fel kell hangzani az utókor tapsának . . .

Van-e magasabb rendű miniszterség és szépségesebb rang a magyar földön, mint a gyermekek miniszterének lenni? Joggal elnevezhetnénk a magyar reménységek miniszterének.

Ebben a munkakörben Klebelsberg tulajdonságokkal ékeskedett, amilyenekkel minden vezető magyar államférfiúnak ékeskednie kellene. Mint Huszti József pompásan mondja: „Sokat alkotott, de a sok közül is egyik legsikerültebb alkotása

önmaga, a saját személyiségének formálása.“

Abból a madártávlatból, melyből mint kortárs a magyar száműzöttek földjéről, az anyaföldtől elszakított Pozsonyból láttam glóriás alakját, a szuronyoknál fájdalmasabb idegenséggel megerősített háttáron át is csodálatos melegséggel éreztem az ő nevelését, így például e tant: „követeljük a magyar iskolától, hogy neveljenek akaraterősebb, pozitívabb nemzedéket, mely felveszi a küzdelmet a balsorsal“. Éreztem ugyanezzel a csodálatos melegséggel az ő igazságát: „megmutatni nemzeti multunkban, nemzeti géniuszunkban az örök értékeket, ennek révén növelni az önbizalmat, az önmegbecsülést, figyelmeztetni a nemzeti hibákra, fejleszteni a nemzeti érényeket, saját értékének tudatára ébreszteni a magyart: ez a szent feladat“.

A Trianonban és St. Germainben nekünk kitalált tisztítótűzben, vagyis az úgynevezett kisebbségi sorsban, de sokszor szerettem volna a nagy szellem elé járulni a lélek titkos audienciáján, hogy ott elmondjam: a mi hitünk is az, hogy az igazi magyar államférfi nem a jelennek dolgo-

zik, hanem a jövőnek, melynek utain az iskolák felé vándorolnak nyári hőségben és téli fagyban egyaránt az elhagyott és lelkileg is elszegényedett magyar iskolás-gyerekek . . .

Klebelsberg személyiségéből, az ő emlékezetéből megállapíthatjuk, hogy magyar földön az igaz nagy államférfiaknak négy tulajdonsággal kell fölfegyverkezniök, hogy a magyar jövő szédületes utain biztonsággal járhassanak előttünk: *sok képzelettel, — lebírhatatlan optimizmussal, — mély történettudománnyal és a magyar nemzeti hibák alapos ismeretével.*

Midőn az ő gondolatvilágában e tulajdonságokat keresem, úgy állok emléke előtt, mint a renaissance-ember a klaszszikus urna előtt, melyben drágaságait, kincseit, az igazgyöngyöket tartogatta. E renaissance-embernek gyönyörűség és boldogság volt belemarkolni az urna gyöngytartalmába. Valami ily csodálatos gyönyörűséget érzünk, hogyha hozzányulhatunk az ő gondolatvilágának a mi lelkünkön átpergő igazgyöngyeihez.

Íme néhány példa; milyen szférákban járt képzelete.

Egy ízben Európa országainak címereit magyarázó képsorozatot lapozgat. Legott észreveszi a csodálatos ellentétet más népek és a magyar nemzet címere között. A többi népek címerei a fizikai erő szimbólumai. A bajoroknak és szászoknak oroslánjuk van, a württembergieknek szarvasuk. A porosz erdei óriásokat, az angol egyszarvú paripát, sok más címer sasokat vagy keselyűket fitogtat. Valamennyi embléma földi erőket dicsőít. Klebelsberg ehhez szárnyaló gondolatot fűz: „Csak a magyar címert tartják angyalok, akik a szellemi erők megtestesítői . . .“

A küldetéses férfiúnak mindegyik hivatali szobáját, asztaláról kikerülő minden akta aláírását megszépíti a képzelet, — nevezük e fogalommal: *az államférfiúi költészet*.

Mikor még fiatalon a horvátországi magyarság iskoláztatásával foglalkozik, az erre a célra iskolafenntartónak szervezett egyesületet ő nevezi el Julián-egyesületnek. Mennyi történettudás és történelmi poézis rejlik abban, hogy e magyar nyelvet mentő, magyar lelket mentő egyesületnek a középkori vándorbarát, Julián nevét adja. A barátét, aki gyalogszerrel, de

szárnyas hittel Gellért társával megindult őshazát keresni, magyarok vérségét messze Etelközben . . . Klebelsberg e névválasztása alapján lett a Julián név szimboluma a sokszor hangoztatott, bár soha meg nem valósított törekvésnek: összedni az egy-hazának a nagyvilágba szét-szórt minden magyarokat. Hiszen vannak Moldovában még csángók, kik falujuk nevével tettek hitet a mellett, hogy bíznak az Isten segítségében. Vannak Bukarestben székely szegények, — és vannak a Kárpátokról lekanyargó tót völgyekben vissza nem tért talajon vágyakozó magyarok. Kínlódnak magyarok az Amazonas őserdeiben, hogy döntik az ezeréves fákat, és bánatosan kovácsolják a fegyvert és öntik az ágyút Pittsburgban és Daytonban, könnyezve öntik, magyarok, a mi szenvedő Európánk ellen. Így sodródtak árva magyarok 1849 miatt, — a magyart irtó Trianon miatt, — szóródtak egy darab jobb kenyérért vagy délibábreményért . . .

Klebelsberg elgondolása szerint új Julián-egyesületben kellene nevelni tanítóinkat: az Istenért, ne veszítsetek el egyetlen magyar szót se, ne veszítsétek el a magyar hitet az otthoni jövőben, jöjjetek

haza, tanítani nagyobb szeretetre, töretlen s törhetetlen összetartásra, mert mi nem szeretjük egymást eléggé! . . .

Mikor más minisztériumok tervezeteket készítettek rendjelről, kitüntetésről, hogy a kiegyezési korban elhanyagolt vagy mellőzött érdemeket korszerűen húzassák alá, Klebelsberg képzelete a magyar szellemiség elitjét a tudás és írásművészet soha el nem múló rendjébe tartja egyesítendőnek. Nevezi e rendet Corvin-rendnek, hogy a magyar államfő köré a magyar renaissance király nevével csoportosítsa a szellemi nagyokat, kiknek nevén a patina nem homályosodik el a köznapi politikától. Költői képzelet költői eszméje. Ha ő tovább él, a rendben is több volna az élet, mert pusztá nagy szimbolum helyett testületté forrna, mely a nemzet egész stílusának irányt szab.

Mikor a Svábhegyen csillagvizsgálót alapít, nem csak azért teszi, mert akkor Ógyallánk elveszett. Alapít imádságos ihletből, mert szerinte a csillagászat a legszebb természettudomány. Igaza van. Meghasonlásaink között a kozmikus világ élet- és lélekmentőnk. Ebbe a világba vetett pillantásoktól válunk alázatossá, de

merészekké is, mert a földi nyomorúság küzdelmeiben erőt adnak a titkos vonzó erők megtartó hatalmai és azok a millió és millió esztendőös nagyszerű törvények, melyeket évezredek tudósai el nem olvashattak, de mi érezzük, hogy minden vészben és kétségben talpra állítanak.

Mikor az ő képzeletének remeke a szegedi Fogadalmi-templomban és a szegedi Márkus-térben megvalósult, a magyar miniszter fölmege a toronyba. Minden kíséretet elhárít. Ott fent egyedül akar lenni és egyedül is marad másfél órán át. Nem kell neki más társaság, — csak saját képzelete, a génusz szépsége, a befejezett alkotás boldogsága, a teljes magánynak titokzatos, klasszikus ereje. Tudja, csak az az erős, aki gondolataival egyedül marad. Mikor országos ünnepen avatják a templomot és a tiszaparti Márkus-teret, ő erre az ünnepre újra egyedül utazik — repülőgépen. Egyedül akar maradni, hogy szárnyakon érhesse el azt, ami az ő szárnyaló gondolata volt.

Talán a költőiség ajándékozta meg az optimizmussal.

Klebelsberg a nemzet históriájából azt a következtetést vonja le „hogy a magyar

a katasztrófák nemzete“. E tragikusan szomorú tételt mindenkoron szem előtt tartva szakadatlanul keresi az igazságokat, melyekbe belekapaszkodhatik az optimizmus meredek, de biztos utain.

Mikor eszébe jut a bismarcki mondás: *Macht geht vor Recht*, — noha látja, hogy e kemény tan irányítja a köznapi politikát, a nagy események politikáját, a hadi erők nyomában settenkedő politikát, — önmaga biztatására hozzá teszi: „de a világtörténelem távlatából nézve az eseményeket, egész világos, hogy a hatalom állandóan nem előzi meg a műveltséget“. Mi vele érezzük a mai nagy, szertelenül nagy tragédiákban is, hogy igaza van, mert a hatalom élete a nagyobb hatalmak megmozdulásától függ. A műveltség kimeríthetlenségét és szépségét azonban önnön lelkünkben őrizzük. A hatalmak váltakoznak, de a műveltségnek letiprása vagy satnyulása után mindig jó *renaissance-a*.

Ez az optimizmus támaszkodik történelmi gondolkodására és párhuzamosan mély vallásosságára, mely így példálózik: „minthogy az Alkotó világterveivel jut összeütközésbe az, aki értékes kultúrákat meg akar semmisíteni, ezért Bach össz-

birodalmi kísérlete is összeomlott, mikor a magyar művelődés léte ellen tört“.

Arra, hogy a „tragikus darab földön“, ahogy csonka hazáját sokszor nevezi, — mily nehéz az optimizmus magvát elültetni, céloz egyik cikkében e pár szavas vallomása: „optimista tervkovács vagyok“. Ahogy az önbizalom alkotásainak sikerével emelkedik lelkében, győzelmet arat kishitű és kicsinyes politikusok és publicisták fölött és kimondja megcáfolhatatlan igazságát: „Nem láttam még nemzetet, mely pesszimista hangulatban emelkedni tudott volna.“ A trianoni siratókkal, az óvatos fősvényekkel, az elesettséget káromgókkal szemben meghatározza az utat: „bizalom — erőmegfeszítés — alkotás — ez az emelkedés egyedüli útja“.

Hogy a történelmi gondolkodás mekkora erőforrás, azt a magyar *via dolorosa* útján legtalálóbban igazolja Klebelsberg mélyen szántó gondolata, — hogy úgy mondjam — *államférfiúi lírája*, midőn leírja e sorokat: „*Akik a historikus magaslátára tudnak emelkedni, azok világosan látják, hogy nincs zordon szépség nélkül az, ahogyan egy nemzet a balsors mélyésé-*

geiből hatalmas erőfeszítéssel fölemelkedik.“

Ha vannak, akik ezt a zordon szépséget értették, érezték, látták, mi vagyunk, akik Trianon száműzöttei voltunk. Virradáskor nem a naponta mindent újrakezdő napfény simogatására ébredtünk, hanem a hajnalodásban az igavonás köznapi félelme reszkettetett meg. Csillagtalán éjtszakákön nem reménységek álma ringatott, hanem riasztott a tragikus valóságok könnyörtelensége.

És ekkor eljutott hozzánk Klebelsberg szavainak és tetteinek híre, legtöbbször csak egy-egy átcsempészett újságlapon, cikkben, mely talán éppen támadta őt. Mi, a kizártak, a magamféle fanatikusok tüstént megértettük: *a fegyver nem építő, hanem visszaütő erő, — a politika nem egyesítő, hanem szétvető erő, — de a kultúra — az egyetlen megtartó erő.*

Napi munkánk első célja volt, hogy valahol a kisebbségi jog kínzó találmányának keretén belül megmentünk egypár magyar szót, hogy talizmánul adjuk tovább a fiatal nemzedéknek. Az volt első gondolatunk, hogy akik 1919-ben először magyarul ejtették nyelvünk legszebb sza-

vát: ezt a szót: *édesanyám* — 20 évre rá, ha kell, száz évre rá is vallják: az édesanyám nyelvén szólok . . . Lelkünk belépett Klebelsberg varázslatos közösségébe: a zordon szépség tanának hívői lettünk . . .

Mikor néha hazajártunk, gyönyörűszép Magyarországra, nem hallgattuk meg azokat, akik nekünk fájdalmas lemondásról, végzetes elesettségről panaszkodtak, vagy nagyképű szóval ígérték, hogy értünk jönnek, mikor tudtuk, hogy ezt az ígéretet nem tudják megtartani. Mi az elnyomottak makacs hittel hittünk, mert Klebelsberg „zordon szépség“ tanával megtanultunk várni, — szakadatlanul dolgozni és bízni, mert ez a várnitudás egyetlen lehetősége. Ezért volt bizalmunk erősebb, mint az itthoniaké.

Hogyha a csehszlovák vámőr Komáromnál holmink közül ki-kidobott egy-két magyar könyvet, csak áttévedt pillantásunk magyar-Komárom néhány pompás épületére, melyek itt Klebelsberg ihletére és keze intésére nőttek a magyar parlagon. Ilyenkor mindig megnyugodott lelkem: a robogó vonatból magammal vihettem a megríkató határon át azt a legszebb magyar könyvet, melyet holmim közül ki

nem vethetett az a nyomozó idegen. Az alkotó Magyarországról szóló megiratlan regét . . .

S hogyha néha átszaladhattunk magyar álmodozásra a Balaton mellé és megpillantottam Tihany alján a biológiai kutatóintézetet pompás délies árkádjaival, ökölbe szorult kezem, hogy valaki is merészkedett a tudomány és kutatás e pazar hajléka ellen felszólalni . . . Mikor hiszen ott fönt a hegyen azért felel vissza magyarul ezer év óta „Tihany riadó leánya“ — mert Endre király a tetőn nem várat emelt, hanem házat a keresztényeknek és a tudósoknak . . .

De nem folytatom tovább e megélt képeket, csak merem állítani, hogy Klebelsberg egyik legnagyobb alkotása az volt, amit a határon túlra zártak lelki világában alkotott. Ez a műve a hit a jövőben: az alkotó Magyarország zordon szépségének megteremtése.

Klebelsberg mélységesen átérezte, szóval, tollal, tettel tanította, hogy a történelemnek nálunk külön nemzeti jelentősége van. Keserves órákban, magyar földindulások idején sokszor kellett a múltba és a multhoz menekülnünk, hogy erőt merít-

sünk új kataklizmák átvészeléséhez. Nekünk a történelmet jobban kell ismerni, mint bármely más nemzetnek, mert nekünk a történelem is történelmibb, mint a többi népeknek. Örök igazság, amit ő megállapít: „A történelem nem retrospektív, a multakba visszatekintő kíváncsiság csupán, hanem hatalmas erkölcsi erő, melynek ha ismerete és szeretete a lelkekből kivész, akkor a nemzet olyan, mint az emlékezőtehetségét vesztett ember, aki nem okul, hanem oktalanul rohan a veszedelembé, a vesztébe.“ Ezért minden igazi államférfiúnak, a kormány elnökének, a külügy, a belügy, a közoktatásügy mindenkori intézőinek egyidejűleg kiváló történészeknek kell lenniök.

Ha valamelyik nagy magyar államférfiú életművében, úgy Klebelsberg minden munkájában gyakorlati valóság volt a történelemnek erkölcsi hajtóerőként való megbecsülése. Mielőtt az Alföld iskolaügyével foglalkozik, végigjárja a nagy Alföldet, hogy fölnyíljanak szemei. Gondolatai minden problémától visszaszállanak a történelembe, hogy megtalálják a probléma gyökerét, a *miért-et*, — és hogyha ez megvan, a megoldás *hogyan-jára* is

megtalálja a feleletet. Mikor elbolyong a szegedi tanyák közt, a népi szétsugárzás tanaival foglalkozik és visszaér a török idők pusztításaihoz. Megtalálja az összevonó, a családokat újra összehívó erőt a népiskola észszerű elhelyezésében és vonzó formálásában. Ugyanakkor féltékenyen őrködik mindegyik egyetem fönntartása mellett, mert — mint hangsúlyozza, nem akar tengernagy lenni, aki *dreadnoughtot* vesztett . . .

Az államférfiúnak nem csak a történelmet kell ismernie, hanem nemzete hibáit is. Ha már a törzsökös hibákat meg nem javíthatja, legalább számolhasson munkája közben ezekkel a hibákkal. Klebelsbergnek alkalmá is volt saját tapasztalatból megismerkednie oly magyar nemzeti sajátságokkal, melyek a legtöbb keserűséget okozták neki és alkotás közben föltartóztatták.

E nemzeti hibákat össze lehetne állítani az ő megállapításai alapján. Csak egypárat idézek az ő mondásaiból, melyeknek fájó igazsága első hallásra végigreszket valamennyiünk lelkén és vita nélkül jogerős lesz az ő ítélete.

Például panaszkodik, hogy a magyar túlságosan jogász-nemzet. Egyre hangoztatja jogait, de ritkán szól kötelességeiről.

Mint a meglátások nagymestere észreveszi — idézem — „a kultúra katasztrófája nem úgy következik be, mint midőn a bolthajtás nagy robajjal egyszerre leszakad; — hasonló a természet őszi elhalásához, midőn levél levél után lassankint hullik le. A magyar művelődés fájának ez a levélhullása — sajnos — folyik . . .“ Itt is meglátta a hibát és vállalkozott arra, hogy Áron fáját újra rügyeztesse és összeszedje a hulló levelest, mert avarból is új tavaszok hajtanak.

Éles szemmel látja a nemtelen irigység roncsolását. Így jajdul föl: „Az idegen nemzetek négyzetre emelik kiválóságaikat, mi magyarok gyököt igyekszünk belőlük vonni.“

Kétségbeejti az alkotások politikai vagy bürokratikus elhúzása; így korholja nemzetét: „Nálunk rendben van az agy és erős a kar, csak éppen a nemzeti idegekben van a baj. Sok esetben az elhatározástól nem tudunk valahogyan eljutni a cselekvéshez.“

Az ő világos pillantására, éles ítéletére egyik legjellemzőbb példa egyik kis cédula-jegyzete, melyet Huszti József művéből idézek: „Klebelsberg Takách Sándor egyik könyvéből kijegyzi: Magyar Bálint, a XVI. század fővitéze írta egy alkalommal a nádorispánnak: érte Nagyságod a magyarok dolgát, hogy azt, aki ő nekik szolgált, mindenkor meg akarják enni.“

... És Klebelsberg ez ellenáramlások között révbe hozta eszméit. Ő is valóságos ÁRVIZI HAJÓS volt.

Mikor Pesten meg-megállok a Ferencesek temploma előtt és fölpillantok a domborműre, mely Wesselényinek, a Vörösmarty által megénekelte „Árvizi hajósna“ hősiességét örökíti meg, — gróf Klebelsbergre kell gondolnom. Ő volt a Trianon utáni szellem árvizi hajósa. Mikor a dolgozó magyar családok elmerültek a kishitűség áradásába, — midőn a magyar fiatalok reménytelenül kapkodtak és kapaszkodtak a jövő felé, melynek nincs horgonylánca, nincs útmutató karja, nincs kapaszkodó karfája, Klebelsberg ott terem és rendületlenül nyújtja a nemzet tízezreinek a kultúra biztos horgonyát, — az akarás

partramentő erejét, a magyar szellem fároszi világosságát.

Ha most és évfordulók hosszú során Klebelsberg emlékének áldozunk, az emlékezés hangja legyen több, mint a nemzeti büszkeség szava, — legyen több, mint egy egész nemzet hálájának tömjéne. Adjuk vissza emlékezetének gyöngé emberi szóban azt, amiből ő csodamunkás emberéleten át szakadatlanul adott nemzetének: adjuk vissza a magyar szeretetet a régebbinél öntudatosabb nemzet szívével . . .

OSZK

Felelős kiadó: Jankovics Marcell.

43.862. — Kir. Magy. Egyetemi Nyomda. (F.: Thiering Richárd.)

OSZK

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

43.962.